

**РОЛЬ СВІТЛА В ОНТОГЕНЕЗІ БУР'ЯНІВ –
КОНКУРЕНТІВ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ**

О.О.Іващенко, О.О.Іващенко

Всі зелені рослини отримують енергію для свого існування від Сонця. Рослини різних видів не однаково реагують на зниження рівня інтенсивності потоку сонячного світла під час їх онтогенезу. Рослини гірчака розлогого - *Polygonum lapathifolium* L виявились геліофітами, а рослини зірочника суднього - *Stellaria media* L., - умбіопатіентами.

Існування життя на планеті Земля можливе лише завдяки постійному обміну енергії між живими організмами і середовищем, у якому вони існують. Джерелом такої енергії є променева енергія світла нашої найближчої зірки - Сонця. Трансформована у формі високоенергетичних органічних речовин, які формуються у процесі фотосинтезу, енергія сонячних променів забезпечує життя всій різноманітності рослинного і тваринного світу.[1]

Саме для отримання врожаю акумульованої в органічних речовинах енергії Сонця людина вирощує сільськогосподарські культури. Виконувати унікальну космічну роль: поглинати і трансформувати енергію світла в органічні речовини здатні лише зелені рослини, що володіють процесами фотосинтезу.[2]

Кожного року рослинний світ генерує за рахунок консервації світлової енергії Сонця не менш як 10^{17} к.кал. вільної енергії, що більше як у 10 разів перевищує кількість енергії корисних копалин, що споживає за рік населення і промисловість планети Земля. Самі ж корисні копалини: вугілля, природний газ, нафта є не що інше як продукти фотосинтезу, який відбувався мільйони років тому [3].

Внаслідок нашої глобальної залежності від фотосинтезу (минулого і сучасного) як джерела енергії, так і її, механізми фотосинтезу становлять для вивчення одну з самих фундаментальних біохімічних проблем. Інтенсивні дослідження процесів фотосинтезу тривають вже більше 100 років.

В 60-х роках 20-го сторіччя два австралійських біохіміки рослин М. Хетч і С. Слек встановили, що зелені рослини здатні мати різні форми фотосинтезу [4].

Виявилось, що крім типового для більшості рослин помірних широт шляху фотосинтезу C_3 (пшениця, ячмінь, капуста і т.д.), існує і більш продуктивний шлях - C_4 , що характерний для рослин, які мають походження з тропіків.

Традиційно рослини, що мають фотосинтез шляхом C_4 є значно більш продуктивними (цукрова тростина, кукурудза, сорго і інші), ніж рослини з фотосинтезом шляхом C_3 . Більшість видів бур'янів мають фотосинтез саме шляхом C_4 . Це і пояснює високу здатність більшості видів бур'янів за сприятливих умов вегетації швидко нарощувати свою масу.[5]

У світловому потоці, що надходить на поверхню планети, найбільше значення має та частина спектру, що називається фотосинтетично активна радіація Сонця (з довжиною світлової хвилі від 380 до 710н.м.) - ФАР, яку і використовують рослини за допомогою хлорофілу для процесів фотосинтезу[6].

Агрофітоценози – штучні фітоценози, які створює з культурних рослин на орних землях людина, як правило, складаються з рослин не лише одного виду, а і одної форми (сорт, гібриду). Такі системи рослин є нестійкими і тому для своєї успішної вегетації вимагають постійного і значного втручання людини, як регулятора відносин між компонентами [7].

Особливо чутливі до масової присутності в посівах бур'янів рослини цукрових буряків. Потенційно сама високопродуктивна с.-г культура, що здатна шляхом фотосинтезу формувати за вегетаційний період до 28т/га сухої речовини, за умов гострої конкуренції бур'янів знижує свою продуктивність до 80% і більше.

Втручання людини в ситуацію проявляється у формі системи агротехнічних або хімічних прийомів стримування, або знищення небажаних компонентів агрофітоценозів – бур'янів. Довготривалою така позитивна дія буває лише у тому випадку, коли людині вдається істотно змінити на користь культурних рослин розподіл і використання світлового потоку енергії ФАР у посіві і позбавити сходи рослин бур'янів достатнього енергетичного живлення.

Використання фітоценотичних прийомів захисту посівів від бур'янів традиційно сьогодні носить емпіричний характер (наприклад, після змикання міжрядь у посівах кукурудзи чи цукрових буряків рослини культури при певній рівномірності розміщення і густоті стояння здатні успішно протистояти процесам забур'янення до часу збирання врожаю зерна чи коренеплодів) [10]. Проте подібна практика не враховує особливостей видової чутливості рослин бур'янів до рівня їх енергетичного забезпечення. Тому подібний агроприйом не завжди є достатньо дієвим.

Метою досліджень, проведених у 2003-2006рр., було визначення реакції бур'янів різних видів на зменшення інтенсивності світлового потоку, що надходить до рослин у процесі їх вегетації.

Методика і умови проведення досліджень. Дослідження були модельними і проводились у спеціальних павільйонах, що мали регульований режим сонячного освітлення. Умови зволоження і мінерального живлення рослин бур'янів різних видів під час вегетації були однаковими на всіх варіантах. Рослини бур'янів одного виду (по 20 шт/м²) вирощували на ділянках площею 2,5м² у 6-и кратній повторності. При формуванні рослинами 4-х справжніх листків ділянки накривали павільйонами з режимом освітлення, який був передбачений схемою досліджень. Рослини вегетували в павільйонах до часу формування ними насіння.

Режим освітлення в павільйонах створювали методом «листокової мозаїки» і визначали у сонячний день з 11 год.30 хв. до 12 год. за допомогою фотоінтегратора Гуляєва. Для вимірювань режимів освітлення (інтенсивність падаючого потоку енергії ФАР) користувались методикою Тоомінга –Гуляєва.[8]

Обліки висоти, площі листової поверхні (метод просічок), накопичення свіжої та сухої маси рослин бур'янів здійснювали за загальноприйнятими методиками [9].

Схемою досліджень було передбачено такі рівні освітлення рослин бур'янів у павільйонах: 1. варіант - рослини вегетують на відкритих площадках і отримують повне -100% світлове забезпечення. 2. - рослини вегетують в умовах павільйонів (павільйони вільно продуваються повітрям і умови вегетації такі ж самі, як і на відкритих площадках, проте мають певний визначений рівень затінення) -80% від повного рівня освітлення. 3. - рослини мають 60% освітлення. 4. – рослини мають 40% освітлення. 5. - рослини мають 20% освітлення (потоку енергії ФАР) від повного.

Результати досліджень. Умови життя рослин на різних варіантах дослідів відрізнялись лише за одним фактором: рівнем енергетичного (світлового) забезпечення під час їх вегетації до часу формування насіння. Наявність достатньої інтенсивності потоку світлової енергії для потреб фотосинтезу було вирішальним фактором у здатності рослин різних видів формувати органічні речовини і проходити фази онтогенезу. (табл. 1.)

Рослини різних видів проявляли неоднакову чутливість до дефіциту світлової енергії. У гірчака розлогого зниження рівня освітлення на 20 % від повного приводило до недобору середньої висоти рослин на 10,2 %. На варіанті з наявністю 40 % освітлення рослини формували висоту на 42,3 % меншу порівняно з рослинами, що вегетують на контролі. При рівні освітлення у 20 % від повного висота рослин була найменшою і становила 12,3 см, або 21,2 %.

У рослин зірочника середнього такий рівень освітлення (20 % від повного) забезпечував формування рослин висотою 15,2 см або 34,1 % від максимальної висоти рослин у досліді.

Рівень освітлення впливав і на здатність рослин бур'янів накопичувати суху масу надземних частин. Найбільша середня величина сухої маси у рослин гірчака розлогого була 62,6 г/рослину. Зменшення рівня інтенсивності падаючого потоку світла на 40 % від повного знижувало здатність рослин формувати суху масу на 54,8 %.

Наявність рівня освітлення всього 20% від повного забезпечувала зниження здатності формувати суху масу рослин гірчака розлогого найбільш повно. Середня величина маси однієї рослини становила 10,0 г, або 15,9 %. Рослини зірочника середнього за таких умов вегетації (рівень освітлення 20% від повного) накопичували в середньому 5,1 г/рослину, або 31,7 % від максимального у досліді.

Таблиця 1 – Вплив рівня енергетичного (світлового) забезпечення на рослини бур'яни (в середньому на 1 рослину)

Рослини - бур'яни	Рівень освітлення, %				
	100	80	60	40	20
Висота рослин, см					
Гірчак розлогий - (<i>Polygonum lapathifolium</i> L.)	57,9	52,0	43,6	33,4	12,3
Зірочник середній - (<i>Stellaria media</i> (L.)Vill.)	44,6	42,1	37,2	24,6	15,2
Свіжа маса рослин, г					
Гірчак розлогий - (<i>Polygonum lapathifolium</i> L.)	173,7	130,0	87,9	60,2	33,8
Зірочник середній - (<i>Stellaria media</i> (L.)Vill.)	52,4	44,4	33,8	25,9	17,6
Суха маса рослин, г					
Гірчак розлогий - (<i>Polygonum lapathifolium</i> L.)	62,6	43,3	28,3	18,7	10,0
Зірочник середній - (<i>Stellaria media</i> (L.)Vill.)	16,1	13,7	10,5	7,6	5,1
Площа листя рослин, дм ²					
Гірчак розлогий - (<i>Polygonum lapathifolium</i> L.)	2,91	2,10	1,60	1,19	0,89
Зірочник середній - (<i>Stellaria media</i> (L.)Vill.)	2,31	1,97	1,68	1,26	1,05

Зміна інтенсивності падаючого потоку світла на рослини бур'янів проявляла свій вплив і на величину площі їх листя. При зниженні рівня освітлення до 40 % від повного площа листя однієї рослини гірчака розлогого становила 1,19 дм², або зменшилась на 59,1 % від максимальної. Рівень в межах 20 % від повного приводив до формування 0,89 дм² на рослину або 30,6 % від максимально можливого. У рослин зірочника середнього площа листя за таких умов вегетації становила 1,05 дм², або 45,5% від контролю.

В результаті досліджень можна зробити висновки:

1. Зменшення рівня освітлення бур'янів під час їх вегетації впливає на рослини комплексно, реально знижуючи їх біологічний потенціал і конкурентоздатність у агрофітоценозах.

2. Здатність нарощувати висоту, накопичувати масу і формувати площу листя при зниженні рівня інтенсивності освітлення у рослин різних видів не однакова. Рослини гірчака розлого –*Polygonum lapathifolium* L. більш гостро реагують на зниження рівня енергетичного забезпечення, ніж рослини зірочника середнього - *Stellaria media* L.

3. Так як рослини гірчака розлогого - *Polygonum lapathifolium* L є геліофітами – (світлолюбними), то їх надійне контролювання може бути досягнуте в умовах істотно меншої оптичної щільності посівів с.-г. культур, ніж це необхідно для зірочника середнього *Stellaria media* L., рослини якого є умбріопатіентами - (тіневитривалими).

Список літератури

1. Шульгин И.А. Растение и солнце. –Л.: Гидрометеоиздат, - 1973. -249с.
2. David Attenborough. Life Earth. – Collins British Broadcasting Corporation, -1979. –р.171.
3. Мотес Э. Солнце и урожай. – М.: Колос. - 1993.- 126с.
4. Шульгин И.А., Ходоренко Л.А. Формирование оптического аппарата зеленого листа в связи с энергетической адаптацией к солнечной радиации. Научн. докл. высш. школы. –М.: Колос, 1969, Вып. 5. –С.62-66.
5. Ничипорович А.А. Фотосинтетическая деятельность растений и пути повышения их продуктивности. Монография. –М.: 1972. –С.511-527.
6. Alderfer R.G. Anteraction of solar radiation Wath plant systems. Solar Energy. 1993. v.15.-pp. 77-82.
7. Ниловская Н.Т. Оценка возможности управления продуктивности растений путем регулирования фото синтетического и дыхательного газообмена. // Принципы управления продуктивными процессами в агроэкосистемах. –М.: Наука, 1996. -202с.
8. Тооминг Х.Г., Гуляев Б.И. Методика измерения фото синтетически активной радиации. –М.: Наука, 1967. -141с.
9. Миркин Б.М. Современные проблемы агрофитоценологии.// Журнал общей биологии. – 1986. –Т. XLVII. - №1 –С .3-12.
10. Иващенко О.О. Бур'яни в агрофітоценозах. –К.: -Світ, 2001.-234с.

Аннотация

Все зеленые растения получают энергию для своего существования от Солнца. Растения разных видов неодинаково реагируют на снижение уровня интенсивности потока солнечного света во время их онтогенеза. Растения горца развесистого -*Polygonum lapathifolium* L оказались гелиофитами, а растения звездчатки средней - *Stellaria media* L – умбриопатіентами.

Annotation

All green plants receive energy for their existence from the Sun. Plants of different kinds do not equally react to reduction of the level of intensity of a sunlight stream during their ontogeny. Plants of -*Polygonum lapathifolium* L appeared to be light - demanding and plants of *Stellaria media* L – shade enduring.